MONS WILHELMS DAGBOK

Erindringer fra våren 1940

Mons Wilhelm Solheim, født 19. september 1917, var sønn av Berte Marie Bøhmer og Asmund Solheim.

Han vokste opp på Lillehammer sammen med søsknene Rolf og Synnøve.

Helt fra barndommen av var han opptatt av jakt, fiske og friluftsliv samtidig som han fulgte med på alt mulig som rørte seg i samtiden. Planen hans for fremtiden var å få en juridisk eksamen.

Da han var ferdig med eksamen artium på Lillehammer, tok han befalsutdanning og fortsatte så på Politiskolen.

Vinteren 1939 / 40 var det tydelig at Europa gikk urolige tider i møte …

Renskrevet og noe redigert
av
Bjørn Asmund Solheim
2020

Fra Mons Wilhelms dagbok:

Under opprydning i gamle papirer finner jeg en håndskreven beretning datert den 25. august 1947.

Tema: April måned, 1940- Norge i krig.

Jeg skriver den ned på maskin den 22.april 1988.

Mons Wilhelm Solheim

Vinteren 1939 / 40 - Nøytralitetsvakt

Mons Wilhelm skriver: «Vinteren 1939 / 40 var usedvanlig kald – spesielt månedene desember, januar og februar. Jeg lå på nøytralitetsvakt på Trandum fra 14. desember 1939 til 29. januar 1940 ved feltkompani 1 / IR5. Nøytralitetsavdelingene for hele Østlandet bestod i mars / april av om lag 2000 mann inkludert mannskapene på Oslofjord og Oscarsborg festninger.

Den 14. september 1939 hadde jeg avlagt eksamen ved 2.divisjons Befalsskole. IR5 var satt opp med flere kompanier på til sammen 800 mann som utgjorde en bataljon. Jeg fikk som sersjant i oppdrag å være nestkommanderende ved tropp. Hele bataljonen var oppsatt på ski. Harde vinterøvelser med stridstrening, overnatting i 16- mannstelt, lange skimarsjer og kalde dager på skytebanen.

Under en nattmanøvre på ski ble vi inspisert av daværende generalinspektør for infanteriet, oberst Ruge.

Nøytralitetsvakten varte i 45 dager.

Så vendte jeg tilbake til Oslo og søkte om opptak på Politiskolen. Planen videre var å studere jus ved universitetet.»

Skjebnen ville det annerledes.

Ute i Europa var det krig.

Mørke skyer var i ferd med å bygge seg opp i horisonten.

Den 8. og 9.april.

Angrep og mobilisering.

Mons Wilhelm forteller videre:

«Våren 1940 var jeg elev ved Politiskolen i Oslo. Det hadde vært en hard vinter. I begynnelsen av april lå snøen ennå metertykk over Østlandet.

I radioen ble det kl. 08.00 om morgenen 8. april opplyst at Frankrike og England hadde minelagt 2 eller 3 områder innenfor vår territorialgrense. Blant annet ved innløpet til havnen i Narvik.

Senere på dagen gikk jeg forbi Morgenbladets redaksjon vis avis Stortinget. Klokken kan ha vært mellom kl.13.00 og 14. 00. I vinduet stod det en stor håndskrevet plakat om at det tyske skipet «Rio de Janeiro» var torpedert ute i Skagerak. Skipet sank. Skipbrudne tyskere, døde og sårede, ble tatt opp av norske båter og bragt i land i Lillesand og Kristiansand.

Jeg ble fylt av bange anelser og skyndte meg tilbake til Grønland Politistasjon hvor Politiskolen var.

Det gikk mange rykter.

Kl. 21.30 stod jeg og snakket med vakthavende politibetjent på Grønland Politistasjon. Mens jeg stod der, kom det en kort beskjed fra Politimesteren i Oslo.

Meldingen lød: «Hvis det blir flyalarm i løpet av natten, er det alvor.»

Kl. 22.00 var ryggsekken min ferdigpakket.

Vi var 20 elever i klassen på politiskolen; derav 16 befalingsmenn – sersjanter og fenriker. De fleste hadde forberedt seg akkurat som jeg.

Noe etter midnatt gikk flyalarmen.

Det var den 9. april 1940.

Vi sov urolig noen timer.

Kl. 07.00 sitter jeg sammen med en medelev på cafe Corner i 2. etasje i Bekkegaten ut mot Grønlands Torg og drikker kaffe.

Det kommer en melding over radioen:

«Oscarsborg Festning er nå i hård kamp mot store tyske flåtestyrker. Samtidig meldes det om tyske angrep mot en rekke byer og havner. Det er i løpet av natten gått ut ordre om mobilisering.»

Jeg henvender meg straks til sjefen for politiskolen og ber om å få dra til mitt mobiliseringssted – Jørstadmoen. Sjefen henvender seg til politimesteren.

Etter kort tid får vi beskjed:

«Alt befal kan dra til sitt mobiliseringssted»

Jeg går inn på Østbanen ved forstadsbanene fra Jernbanegaten og rekker akkurat toget som går til Lillehammer kl. 09.00.

Det gikk rykter om at det allerede stod bevæpnede tyske soldater foran hovedinngangen.

Vi passerer, så vidt jeg husker, Lillestrøm uten å stanse. Det har skjedd noe på Kjeller. Det ryker. Mellom Dal og Eidsvoll står det en liten norsk vaktavdeling et stykke inne i skogen. Troppssjefen, en fenrik, kjenner jeg fra nøytralitetsvakten på Trandum fra desember 1939 til slutten av januar 1940. I samme kupe som meg sitter det en ung mor med to barn. Hun tar det rolig, også da et tysk fly flyr over oss i lav høyde.

Kl. 13.00 står skytterlagsformann K.G. Flagstad på Lillehammer stasjon. «Er du her?» spør han da han ser meg gå av toget.

«Jeg skal møte på Jørstadmoen», svarer jeg.

Mor og min søster er hjemme.

«Pakk en sekk med det du er mest redd for og dra til en gård som ligger langt unna veier – hvis fienden kommer denne veien», sier jeg til mor.

Far er på tømmermåling ute i Brøttum, og ringer i det jeg skal dra. Vi snakker kort sammen.

«Jeg drar til Jørstadmoen nå», sier jeg.

Mor ser på meg som bare en mor kan se og sier: «Pass godt på deg selv, gutten min».

På Jørstadmoen møter jeg sersjant Lunde og en annen befalingsmann. De har blitt avvist, da deres avdeling ikke blir satt opp her. De drar tilbake til Fåberg stasjon for å melde seg på Terningmoen.

Utenfor en av brakkene sitter en løytnant og en kaptein ved et bord. Jeg viser fram mobiliseringskortet.

«Din avdeling vil ikke bli satt opp her», sier løytnanten. Kapteinen stanser ham.

«Vi kan ikke sende fra oss alt befal», sier han.

Det er både kjente og ukjente fjes i køen foran bordet til de to offiserene som stod for mottaket. Uniformer og våpen blir hurtig delt ut til de frammøtte.

Midt i flokken som tålmodig står og venter på å bli registrert, står det en snaut 16- årig gutt. Han forteller at han er god til å skyte.

«All honnør til deg, gutt! Men du er for ung.»

Han må finne seg i å bli sendt hjem.

Ved inngangen til Jørstadmoen står en mann i «enhetskappe» og hatt. Han forsøker å få de som møter til mobilisering til å snu og dra hjem igjen. Jeg vet ikke hva som skjedde med ham; hadde ikke tid.

Da klokken nærmer seg 15.00, får jeg min første ordre. Jeg skal lede en oppklaringspatrulje i retning Raufoss/ Gjøvik.

Jeg får tildelt bil og sjåfør og drar av gårde sammen med Hansteen og Pelle som jeg kjenner fra før. Jeg tok ikke med meg ryggsekken.

En gang mellom klokken 21 og 22.00 ligger vi i stilling i nærheten av Raufoss. Det er mørkt og kaldt. Jeg treffer sønnen til major Haave i Fåberg. Erik Haave er sersjant. Vi utveksler nytt mens vi står og lytter ut i nattemørket.

Nærmere klokken 23.00 blir jeg beordret til et annet veistykke; også det i retning Raufoss. Sammen med to mann utstyrt med Krag – Jørgensen rifler og 50 skudd hver legger jeg meg i dekning ca. 150 meter unna en sving foran en bru. Hvis fienden kom, skulle vi oppholde dem lengst mulig og så melde tilbake til gården der de andre lå.

Med til sammen 150 skudd i lomma skulle vi møte et ukjent antall kamptrente soldater fra verdens sterkeste militærmakt!

Timen fram mot midnatt er lang.

Det er så uvirkelig stille, så uvirkelig å ligge her i den halvbløte snøen og stirre og lytte ut i nattemørket etter en hensynsløs og brutal fiende som ubønnhørlig nærmer seg.

Jeg tenker på de der hjemme, og på min bror, Rolf. Hvordan har han det i natt? Han er elev ved Befalsskolen som er forlagt på Fredriksten festning ved Halden. Hvor er han i natt? Ligger også han som jeg og lytter ut mørket etter fienden som nærmer seg?

Eller er han allerede i kamp?

Den 9. april er i ferd med å ebbe ut.

Umerkelig glir den over i den 10-ende.

når de ville bli tvunget til å forlate kjøretøyene fremme ved forhugningene. Alt befal hadde i tillegg en 9 mm. colt – pistol.

Klokken var ca. 10.15.

Vi gikk straks i gang med arbeidet med å skaffe til veie opplysninger som kunne være til nytte i forhold til hvordan vi kunne regne med tyskerne ville rykke fram i terrenget.

Antatt fremrykningsvei for de tyske styrkene var veistrekningen langs Randsfjorden, videre til Gjøvik og derfra retning Lillehammer på vestsiden av Mjøsa.

Da vi måtte regne med at veien fra Oslo og fram til oss lå helt åpen for fienden, ble det innført høyeste beredskap dag og natt.

Bygdeveien fra Haug kirke ble satt under bevoktning. Kjentfolk gjorde rede for mindre gårdsveier og tømmerveier slik at også disse kunne holdes under oppsikt.

Da vi manglet en del våpen og ammunisjon, henvendte fenrik Groven seg til Raufoss Ammunisjonsfabrikk og fikk utlevert to coltmitraljøser og maskingeværer. Vi fikk også tilstrekkelig med mitraljøse – og geværammunisjon samt håndgranater. Enn videre ble det skaffet til veie bensin, tjære og dynamitt for å kunne lage molotovcocktails.

Dette for å kunne ødelegge fiendtlige biler og stridsvogner. Det ble ordnet med piggtråd og nødvendige redskaper for istandsettelse av sperringer og anlegg av forhugninger. To mindre bruer ble underminert.

Kjøpmenn i Gjøvik og Vardal og bøndene i området leverte det avdelingen trengte av mat, klær, sko og andre nødvendigheter.

Lotteforeningen i Gjøvik skaffet avdelingen ved fremskutt forhugning 60 par førsteklasses ski og staver og 10 hvite forsvinningsdrakter.

Lottene møtte opp tidlig hver morgen med kaffe og smørbrød.

Sent på ettermiddagen kom de med lapskaus, kaffe, smørbrød og kaker.

Rundt om i det langstrakte landet vårt lå det denne natten en god del små avdelinger ved strategiske steder, ved bruer og ved forhugninger. Skytterlagskarer og andre tok rifla ned fra veggen og gikk i stilling der de mente det var viktig. Tidligere små militære avdelinger og mobiliserte styrker var den eneste beskyttelse heimbygda og landet vårt hadde i disse skjebnesvangre timene. En overmektig fiende var i ferd med å samle sine styrker og trenge inn i landet. Mange steder var kampene allerede i gang.

Men tyskerne kom ikke til vestsiden av Mjøsa denne dagen.

Den 10. april

Den 10. april ved 7- tiden om morgenen ble jeg stilt under kommando av fenrik Groven og beordret til å følge hans avdeling til Vardal. Et tysk fly fulgte våre bevegelser. Vi søkte dekning.

Hovedkvarter ble opprettet ved Tobru Landhandleri. En fremskutt norsk forhugning opprettet dagen før ble underlagt denne kommandoplass ved 10- 11 tiden på formiddagen.

Avdelingen ble gitt navnet «Sperreavdelingen ved Tobru i Vardal» under ledelse av fenrik Groven (Lillehammer) og fenrik Kjensli.

Ved hovedkvarteret ble det også beordret 20 mann + to sjåfører til sikring av området.

To løytnanter, en fenrik og to sersjanter hadde ansvaret for ledelsen av forsvaret av fremskutt forhugning. Ved ti- tiden ble imidlertid de to løytnantene beordret til å melde seg på Starum/ Jørstadmoen. Samtidig ble eneste fenrik anmodet om å melde seg ved hovedkvarteret. Dermed var det bare oss tre sersjantene igjen. På oppfordring overtok jeg kommandoen ved forhugningen. 54 mann gikk i stilling for å sikre sperringen. Alle var bevæpnet med Krag Jørgensen rifler og bajonett. Et maskingevær ble klargjort for å åpne ild mot de tyske soldatene

Til bruk framme ved fremste forhugning ble det fremskaffet en mindre lyskaster.

Telefonselskapet ordnet samband et for fremskutt forhugning til vårt hovedkvarter og videre bakover til høyere sjefer.

Mannskapene ble innkvartert i hus langs med hovedveien innen bevoktnigsområdet.

Vi manglet nesten alt.

Uten hjelp og støtte fra bygdefolket i Vardal og innbyggerne i Gjøvik og mange andre sivile ville avdelingen ikke ha vært kampdyktig.

Alt i alt var vi nå 80 soldater, menige og befal, sammen med alle de som støttet oss «Tobru Sperreavdeling i Vardal.» en avdeling tilfeldig sammensatt av soldater fra forskjellige avdelinger, gamle landvernsoldater og unge menn. Sammen ville vi kjempe for konge og fedreland.

En skriftlig fortegnelse med navnene på alle ble lagt i en vanntett pakning i grunnmuren på det ene huset der fremskuttavdeling var innkvartert.

Hus og uthus med utslipp, ammunisjon, tjære, bensin, dynamitt og « Molotow – Cocktails» gikk i luften da tyskerne noen dager senere, den 21. april, gikk til angrep.

Forberedelser til forsvar av «Fremskutt forhugning»

Stillingen lå i gammelskog av gran mot høyre og venstre side av veien.Til høyre heller terrenget noe bratt nedover med gran, løvskog og dyp, løs snø. Det er umulig å bevege seg der uten ski.

Til venstre er det et flatt åpent område med skog hundre meter unna. Her kunne fienden kunne kaste seg ned i snøen, grave seg ned og finne en viss beskyttelse. Vi la sauegjerder og snubletråder med piggtråd oppå snøen. Derpå ble alt dekket 10 – 20 cm løssnø. Fiender som kastet seg ut på siden, ville dermed bli liggende som synlige mål.

Da veien gikk i en sving, kunne ikke fienden se stillingen før de var på en avstand på 100 – 150 meter.

Ca 100 meter bakenfor forhugningen til venstre for veien hvor terrenget ligger høyere og brattere i gammel granskog, lå soldatene bak skanser laget av et dobbelt lag med tømmerstokker. I tillegg ble det lagt et 1 – 2 meter bredt lag med hardpakket snø foran skansen, samt piggtrådsperringer på kryss og tvers, I høyre flanke langs veien spanske ryttere og snubletråder av piggtråd. Svære grantrær ble saget halvt over ved rota og veltet over veien fra den ulendte bratte og skråningen bak forhugningen. Alt sammen godt sammenfiltret med piggtråd.

Stillingen var etter forholdene ganske bra.

Omtrent 35 mann var til enhver tid av døgnet på vakt i stillingene. Det ble laget retrettløyper bakover inn i tette skogen. Alle soldatene hadde Krag Jørgensen rifler og begge patrontaskene fulle med patroner.

Fra Raufoss Ammunisjonsfabrikk fikk vi et helt nytt moderne maskingevær.

Vi laget «Molotov – cocktails». Dette er flasker fylt med bensin og tjære. I flasketuten satte vi en dynamittgubbe. Rundt denne surret vi og festet vi et belte med fyrstikker med den røde siden opp og en kort lunte ned i dynamittgubben. En stø hånd og en eske fyrstikker var nå alt som trengtes.

Noen håndplukkede soldater fikk i oppdrag å kaste disse mot fienden ved et eventuelt angrep på stillingen.

Fem mann dannet døgnet rundt meldekjede fra fremskutt forhugning og ned til vår forlegning ved husene til Ole Lønstad i Vardal.

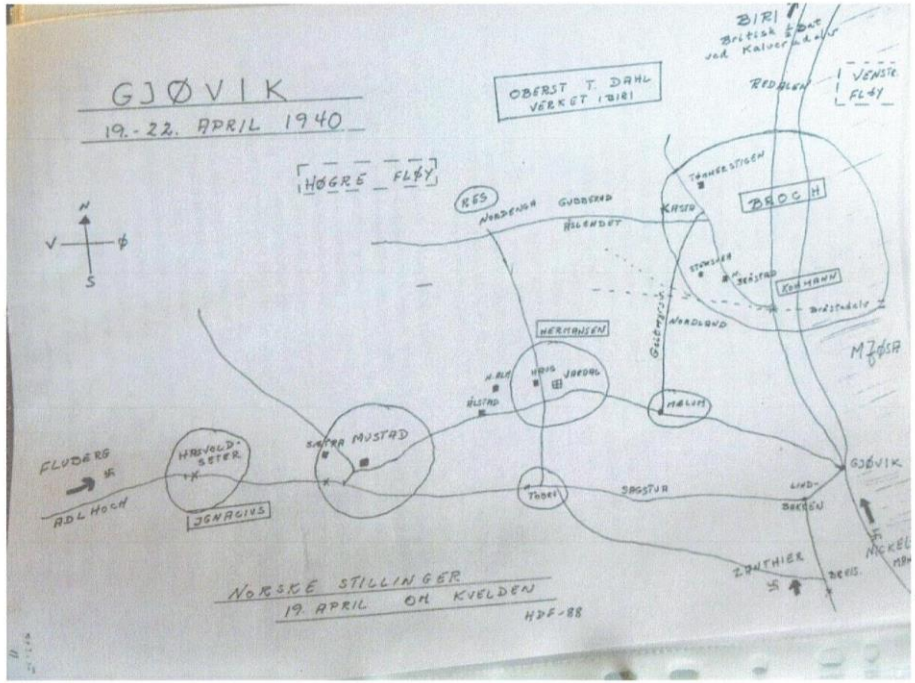

Kartskisse Gjøvik 19. – 22. april 1940 tegnet av Mons Wilhelm Solheim

Resten av styrken holdt seg i forlegningen.

Det var nødvendig å sørge for at alle fikk noe hvile og mat. Til tross for at de fleste ble våte og stivfrosne i nattekulden, var det ingen som klaget eller ble syke. Jørgen Pålsrud fikk betennelse i en jeksel og ble kjørt til Gjøvik for å trekke den.

Dagen etter var han igjen på vakt.

Ved Tobru landhandleri, der hvor veien fra Haug kirke krysser hovedveien , anla fenrik Groven en mitraljøsestilling med skuddfelt veien opp til Ole Lønstads hus og veien fra kirken.

Fenrik Kjenslies mitraljøsestilling lå i skogkanten til venstre nær en gård. Skuddfeltet dekket hovedkvarteret og overlappet fenrik Grovens skuddfelt.

Bekledning

Uniformer er viktige i krig.

Har man ikke uniformen i orden, kan man bli tatt for å være sivilist på militært oppdrag. Dette var grunn nok til at man kunne bli skutt.

Men fienden var en ting; vinterkulde, fuktighet og snø kunne være farlige og kunne få selv den tapreste soldat til å føle seg utmattet og forsvarsløs.

Bekledningen er det viktigste forsvar mot dette.

Jeg hadde på meg to sett med gammeldags militært undertøy, islender, skistøvler og østerdalssokker som gikk fra ankelen og opp til knærne. Uniform og militær skilue, jeg fjernet befalskokaden fra skiluen og sersjantdistinksjonene fra armen. Ingen grunn til å utpeke seg selv som skyteskive.

Så var det ekstrabevæpning – pistolbelte colt, to enkeltmannspakker i den ene brystlommen ekstra patroner i den andre.

Til tross for manglende synlige militære gradsdistinksjoner var det ingen problemer å opptre overfor høyere norske offiserer ved den meget strenge kontrollen vi gjennomførte både overfor militære og sivile kjøretøyer.

Allikevel etter netter på vakt i snøhula mi ved sperringen var jeg ofte ved 6 – 7 tiden om morgenen så gjennomfrossen og ansiktet så stivt at jeg nesten ikke klarte å snakke.

I hvile ved forlegningen tok jeg aldri av meg mer enn en skistøvel og en østredalssokk av gangen.

Det verket som tannpine i bena og det var nødvendig å få blodsirkulasjonen i gang. Når jeg sov om natten, tok jeg aldri av meg annet enn uniformsjakken og pistolbeltet. Aldri støvlene.

Den 11.april – natt til den 12. april

En dag, så vidt jeg husker, den 11.april fikk jeg ordre fra fenrik Groven om å rykke ut med et lag for å ta meg av et tysk krigsfly som skulle ha nødlandet på et jorde ved et tjern i Vardal.

Det viste seg å være falsk alarm.

Nær midnatt den 11. april kom en soldat løpende inn til meg på forlegningen og meldte:

«Det er fullt av tyske biler ved sperringen!»

Full alarm og melding tilbake til hovedkvarteret på Tobru!

Men ryktene viste seg å være noe overdrevne!

Første mann i den 5 mann lange melde kjeden hadde mottatt følgende beskjed fra vakthavende sersjant:

«En bil har stoppet ved sperringen»

I løpet av 400 – 500 meter hadde meldingen blitt til: » Fullt av tyskere ved sperringen»

Det er vel ikke første gangen slikt skjer- av forskjellige grunner. Her mest sannsynlig på grunn av tretthet, spenning - og det at vi ikke med sikkerhet visste om det fantes noen norske styrker mellom oss og de fremrykkende tyskerne. Likevel snappet vi opp over radio nytt om hva som ellers skjedde.

Den 10. eller 11. april – trefningen ved Midtskogen og tyskernes forsøk på å ta kongen og regjeringen til fange.

Den 12. eller 13. april – general Ruge: «Våre avdelinger holder stillinger over ….

Engelske tropper er på vei nedover Gudbrandsdalen for å kjempe sammen med norske styrker på Østsiden og på vestsiden av Mjøsa.»

Så nok en melding over radio: «Befalsskoleelever ved Fredriksten festning har vært i kamp. De fleste er drept.»

(I mai måned fikk jeg imidlertid vite at min bror, Rolf, sammen med andre nordmenn var internert i Sverige)

Xxx

Den12. april

Mons Wilhelm forteller videre:

«Jeg mottar melding om at norske ingeniørsoldater er stoppet foran sperringen vår. Vi må åpne fremskutt forhugning og forhugningen ved Tobru Landhandleri for å slippe bilene igjennom.

Begge våre stillinger er dermed sterkt svekket. Fiendtlige stridsvogner kan kjøre igjennom våre stillinger og beskyte oss i flanken mens etterfølgende fotsoldater angriper oss i fronten.

Ingeniørsoldatene kom fra Hvalsmoen som ble bombet den 11. april. De hadde fått reddet unna mye viktig materiell, men det var til liten trøst for oss som nå måtte prøve å reparere sperringene som best vi kunne.

Likevel var vår oppgave nå å gi de norske avdelingene på tilbaketog mest mulig sikkerhet når de passerte gjennom våre

stillinger, føre oppholdende strid og hindre overraskende angrep mot våre hovedstyrker som lå ved Tobro.

Det var tydelig at frontlinjene beveget seg nordover. I dagene som fulgte fløy tungt lastede tyske bombefly og transportfly over Vardal i lav høyde. Det var bare å prøve å stikke seg bort og gjøre seg så usynlig man kunne der man lå eller stod. Heldigvis gikk de ikke til angrep.

Vi hadde ikke fått noe antiluftskyts eller luftvernkanoner utlevert.

Mot angrep fra luften ville vi dermed være ganske sjanseløse.

Men likevel; kampmoralen var god.

Nu fulgte travle dager.

Avdelingen undersøkte mistenkelige meldinger og foretok kontroll av den store strømmen av evakuerte som kom kjørende nordover langs hovedveien.

Lastebiler fulle av menn på leting etter sine mobiliseringsavdelinger, passerte også.

Lottene kom hver dag fram til hovedkvarteret ved Tobru landhandleri, forlegningen og forreste forhugning med lapskaus i 50 -liters melkespann, smørbrød og kaffe. De sørget også for at utslitte og forfrosne norske soldater fikk mat under tilbaketrekningen.

I mens raste kampene lenger sør.

Tyskerne rykket ubønnhørlig lenger og lenger innover i landet. Under oppholdende strid trakk de norske styrkene seg tilbake. De passerte Mustad og fortsatte videre gjennom våre stillinger nedover Vardal mot Gjøvik.

Avdelinger som jeg husker passere var blant annet Ingeniørkorpset fra Hvalsmoen og major Hermansens avdeling. Dessuten også et litt større tren trukket av hester. Skoleavdelingen ved 2. divisjons skole i Oslo passerte våre stillinger for å slutte seg til de norske styrkene ved Mustad gård under ledelse av løytnant Ruud. Major Hertzberg forberedte forsvar ved Mustad gård.

Den 20. april

Den 20.april ved 16.00 – 17.00 tiden kom rykket den tyske styrken « Adelhoch» fram mot Mustad – stillingen på vei mot Gjøvik. Tyskernes fremrykning ble ledet av en forpatrulje fulgt av to stridsvogner og lengre bak kom infanteriet marsjerende.

Det var ikke langt fra vår fremskutte forhugning til Mustad. Slo tyskerne seg gjennom her, var vi neste.

Major Herzbergs plan var å stanse angripernes hovedstyrke helt inn på sperringen for så å overrumple dem ved plutselig ild. Inntil da var det om å gjøre å holde seg i ro.

Tyskerne nærmet seg stillingen. De norske troppene holdt pusten. Fingeren lå på avtrekkeren, det gjaldt å vente på rette øyeblikket. Overraskelsesmomentet kunne være avgjørende, Major Hertzberg ventet på rette øyeblikket. Ennå var de litt for langt unna.

Da lyder et enslig skudd!

Lyden bjeffer hardt og ugjenkallelig gjennom vinterlandskapet.

Var det noen som fyrte av et varselskudd , eller var det rett og slett en nervøs pekefinger som presset litt for hardt mot avtrekkeren?

Lyden kom uansett fra de norske styrkene.

Overraskelsesmomentet var spolert.

Tyskerne var advart!

Et stykke unna ligger vi og lytter til det som skjer. Vi hører kraftig skyting, mitraljøser, kanoner og bombekastere. Bombekastergranatene uler gjennom luften,

Til tross for avstanden bort til Mustad føler vi det som om de kommer rett mot oss. Innimellom høres også tunge drønn av kanonskudd gjennom det snøkledde vinterlandskapet.

Vi ligger og venter.

En rastløs uro begynner å bre seg blant soldatene. De begynner å bli lei av det lange og kalde vaktholdet dag og natt i snø og mørke – og uvissheten om hva som skjer. Noen av gutta tar kontakt med meg og ber om tillatelse til å rykke ut og foreta et angrep mot tyskerne og dermed komme våre styrker ved Mustad til hjelp. Det melder seg flere frivillige enn det er forsvarlig å sende ut.

Vår stilling er allerede blitt sterkt svekket ved at vi hadde måttet rydde plass for norske styrker på tilbaketog. Både tømmerlunnen foran stillingen, de svære grantrærne som var felt tvers over veien på begge sider og piggtråd spent mellom grantrærne, har vi måttet fjerne. Vi får ikke lagt dem tilbake slik som før. Vi er klar over at nå kan stridsvognene kjøre rett gjennom forsvarstillingene fulgt av infanteri. Angrep vil kunne komme både i front og fra sidene.

Vi er likevel beredt til å kjempe.

Jeg snakker med fenrik Groven over felttelefon. Fenrik Groven godkjenner å sende ut en stridspatrulje med frivillige under ledelse av sersjant Norstad.

Sersjant Norstad gjør seg klar. 8 frivillige gjør seg klare sammen med ham. De er alle dyktige skiløpere og gode skyttere.

Bevæpnet med Krag – Jørgensen rifler og i ført hvite forsvinningsdrakter gled skipatruljen stille av sted i den tunge snøen. En av dem, Jørgen Pålsrud fra Vardal, er kjentmann og viser beste vei fram til Mustad.

Patruljen blir oppdaget og beskutt. Men ved hjelp av skiene utnytter de terrenget og angriper tyskerne fra siden. Tømmerhuggeren og jegeren Jørgen Pålsrud som er vant til å utnytte lendet for å komme på skuddhold av viltet, er uhyggelig treffsikker i kamp. 6 eller 7 tyskere blir truffet og stuper. De andre i patruljen får også inn fulltreffere. Alle etterfyller magasinet på rifla.

De fortsetter framover og kaster seg igjen ned i snøen. Sersjant Norstad gir ordre om de skal gjøre seg klare til storm, men i det samme blir de overraskende beskutt i flanken med automatvåpen. De hvite forsvinningsdraktene redder dem.

Pelle blir liggende under en gran. Tyskerne sikter seg inn på grana. Skuddene smeller inn i stammen og stryker over hodet på ham mens de så å si kvister grana. Grannåler og kvister drysser ned over ham og dekker ham fra topp til tå. Som ved et mirakel blir han ikke truffet. Like nær ham presser Haslev og Skåseth og de andre frivillige seg ned i snøen. Patruljen blir liggende i dekning til det mørkner.

Sersjant Norstad var den første som kom tilbake. Vill i blikket og like stri som før avga han rapport om hvordan det var gått. Han visste ikke hvordan det var gått med de andre.

Vi lyttet tause.

Vi kjente det tause gufset av død.

Nå var det alvor.

Litt senere kom Jørgen Pålsrud tilbake.

Snussausen rant fra munnvikene i det ubarberte ansiktet. Mens det gnistret i øynene fortalte han hvordan han hadde fått inn 6 sikre treff og diskuterte heftig med en annen av de frivillige som kom inn, om hvem som hadde rammet den syvende.

Han stod bak forhugningen vår med den blå og hvitrutete bondeskjorta åpen i halsen.

Gutta belønnet ham for tapper innsats. De åpnet ennå en knapp i skjorta og puttet eske på eske med Langaards grønn og blå snus inn mellom skjorta og brystkassa hans.

Det er nok første gang Langaards grønn og blå snus har blitt benyttet som tapperhetsmedalje i krig!

De andre frivillige kom tilbake en etter en utover natten. Alle hadde rifla i behold. Jeg fikk ikke anledning til å snakke med

dem, men skipatruljen hadde drept eller såret til sammen 10 - 15 tyske soldater.

Det var en enorm lettelse å se at alle de frivillige var i god behold. Det å sende andre ut på livsfarlige oppdrag, er ikke lett; likevel kan det være nødvendig. Det er offiserens ansvar og plikt å ta de riktige avgjørelsene.

Ildkampen ved Mustad gård fortsatte utover ettermiddagen, men et stadig tettere snødrev med tung våt snø hindret sikten, og ilden opphørte.

Like før det ble mørkt, lettet været noe.

Igjen lød det spredt skyting. Vi forberedte oss på en ny lang og kald natt.

Natt til den 21. april

I løpet av dagen var det blitt kjempet på mange fronter på begge sider av Mjøsa.

Tyskerne rykket fram, likevel lå vi klare til å yte all den motstand vi kunne. Store norske troppestyrker lå klare til å ta i mot dem i Vardal fra Mustad gård der kampene allerede raste ,til Tobru og nedover mot Gjøvik. Det vi ikke visste, var at tyskerne i løpet av dagen hadde forsert seg fram langs vestsiden av Mjøsa og hadde rykket inn i Gjøvik blant annet på sykkel.

De norske styrkene stod dermed i fare for å bli omringet, og hovedstyrken ble dermed trukket ut av Vardal i løpet av natten. Tilbake lå vi intetanende om dette.

Vi skulle ta støyten når tyskerne kom, mens hovedstyrken skulle samle seg lenger nord.

I nattemørket skjer forflytningene stille.¨

Vi ligger i beredskap i stillingene våre bak tømmersperringene og venter på at dagen skal komme. Det er mørkt og stille, skogen og natten skjuler oss.

Sersjant Nordstad ligger i stilling ved maskingeværet. Med ett skimter han skygger og bevegelse av menn langs med veien. Umulig å vite om det er venn eller fiende som kommer smygende. Han sender en kort maskingeværsalve – varselskudd over hodene på dem og roper på tysk: « Wer da?»

Det svares på norsk, lyskasteren settes på.

En norsk patrulje på vei mot Gjøvik.

Vi varsler pr. felttelefon bakover for at de ikke skal bli beskutt en gang til.

Avstanden var ca 100 meter. Hvis maskingeværskytteren og de nærmeste geværmennene hadde handlet overilet, ville antagelig alle i patruljen ha blitt drept eller såret.

Senere på natten løsner en av våre soldater på venstre flanke skudd mot bevegelser på veien. Kunne det være en tysk oppklaringspatrulje?

Vi lytter ut i mørket.

Igjen er det stille, bare det vanlige suset i trekronene.

Ingen snakker. Ingen tenner seg en røyk.

Vi bare venter.

Hver og en har nok med sine egne tanker

Det lysner av dag den 21. april.

Felttelefonen er taus.

Ingen ringer for å orientere oss om at hovedstyrken er trukket tilbake ut av Vardal i løpet av natten og morgentimene og at vi står i fare for å bli omringet. Vi vet heller ikke at tyskerne har brutt gjennom ved Mustad gård og nå er på vei østover mot

stillingen ved Tobru med to stridskanoner foran og bombekastere, mitraljøser og geværfolk bakenfor.

Om lag kl. 06.30 går jeg sammen med 10 mann fra vaktstyrken ved forhugningen ned til forlegningen for å få en kopp kaffe og litt mat.

Sersjant Nordstad med sersjant Dagfinnerud som nestkommanderende og 35 soldater hadde ansvaret for stillingen i mitt fravær.

Plutselig hører vi sterk skyting. En utsatt vakt kommer løpende og forteller at nå er tyskerne like i nærheten. Vi skynder oss ut av forlegningen og spenner på oss skiene så fort vi kan ute i veien. 7 mann drar rett inn i skogen til venstre for å komme i stilling. Nå gjelder det!

50 – 60 meter lengre fremme er veien lagt i sving til venstre slik at avstanden er kort mellom oss og den framrykkende fiende.

Jeg skynder meg over brøytekanten. I det samme åpnes det ild med automatvåpen bak meg. Kulene suser som sinte veps omkring meg og smeller inn i trestammene rundt meg. Det er umulig å se den som skyter. Derimot konstaterer hjernen – så utrolig det enn kan høres – at først 4 skudd og dernest 2 slår inn i granleggene til venstre i mannshøyde. Jeg ser flisene sprute i det kulene treffer grantrærne og snur hodet mot høyre mot veisvingen for å finne ut hvor skuddene kommer fra.

Den hvite forsvinningsdrakten redder meg.

Vi staker oss hurtig av gårde for å komme i dekning. Framme ved et furutre blir vi igjen beskutt. Skuddene nærmest kvister treet over oss og grenene faller nesten ned i hodet på oss. Nå går det for seg!

Tyskerne rykker fram.

To mann fikler med å få på seg skiene.

Tyske soldater kommer løpende. De to er ikke raske nok. På et øyeblikk har fienden kontroll. De må bare overgi seg. De har ikke noe valg.

De to fangene tvinges til å gå foran de fremrykkende tyskerne. De følger veien fra vår forlegning like mot hovedkvarters stilling ved Tobro. De vet at de må passere to mindre broer som er klargjorte for sprengning. Ved to mitraljøseskyttere ligger klare. De ser tyskerne komme og åpner ild. De tyske soldatene som har truet fangene framover mot stillingen, griper fatt i dem begge og kaster dem ned i veigrøfta mens de selv styrter fram. Der blir de liggende mens det smeller rundt dem fra alle kanter. Skarpe skudd fra Krag Jørgensen blander seg med den hissige knattringen fra mitraljøsene.

Samtidig åpnes det ild mot huset. Kråbøl kaster seg ut av vinduet i det huset blir skutt i brann. Han blir liggende i snøen ute på et åpent jorde til høyre for veien og ser alt som skjer.. Tyske soldater stormer inn i huset. I det samme går Uthuset med ammunisjon, bensin og dynamitt i lufta med en voldsom eksplosjon. I et lite hus ved veikanten står en mann i sivil og følger med på det hele. Det er Ole Lønnstad. Han har stillet sitt hus og hjem til disposisjon for oss og valgt å bli der sammen med oss. Nede på veien ruller stridsvogner fobi, og vi hørte ennå et smell idet den ene brua mellom vår forlegning og hovedkvarteret gikk i lufta.

Vi hører samtidig heftig skuddveksling framme ved vår stilling ved vår fremskutte forhugning, så en kraftig eksplosjon i det den ene brua mellom vår forlegning og hovedstillingen ved Tobru ble sprengt like foran de tyske stridsvognene. Tyske infanterister rykket fram bak stridsvognen.

Ole Lønstad står i døra til huset sitt og ser det som skjer. Stridsvognene som rykker fram på veien, soldatene …

Noen tyskere får øye på ham, tar av veien og løper i retning huset. De var på jakt etter norske etternølere. Ole begynner å løpe. De skyter ham rett ned.

Nær Tobru Landhandleri lå Fenrik Groven i stilling med en colt-mitraljøse og om lag 10 geværmenn. Fenrik Kjensli lå i stilling i skogkanten til venstre like i nærheten av en gård sammen med en åtte til 10 geværmenn. Disse hadde også en mitraljøse .

Tyskerne kom mot stillingene med to stridsvogner og infanteri.

Skytterne ved mitraljøsene trykket inn avtrekkerne og åpnet ild. Stridsvognene besvarte skytingen.

Nå smalt det over alt.

Flere norske avdelinger blandet seg inn i striden. Tyskerne kom seg i stilling.

Tunge kanonskudd drønnet over Vardal. Ulet fra bombekastergranater fylte luften.

Geværskuddene knitret hissig. Gjennom larmen hørte jeg av og til den skarpe lyden av tyske kommandorop der de rykket fram.

Det ble kjempet hardt, men de tyske styrkene brøt gjennom stillingene våre.

Vi ble nedkjempet.

Forlegningene våre og husene med våpen ammunisjon, dynamitt og molotov cocktails, mat og klær ble sprengt i luften eller satt i brann.

Alle sambandslinjer brøt sammen.

Det eksisterte ikke lenger noen kontakt mellom de forskjellige norske avdelingene som ennå kjempet.

Fenrik Kjensli trakk seg ut av stillingen sammen med sine menn. Han tok med seg sluttstykket til mitraljøsen da de måtte trekke seg tilbake. De lastet opp en lastebil og en buss og kjørte oppover mot kirken. Men tyskerne var kommet først og begynte å skyte. Fenrik Kjensli sprang ut av bussen og ropte: « Nicht schiessen!»
Tyskerne stanset ildgivningen og soldatene ble ført som fanger inn på en skole som lå rett nedenfor kirken.

Fenrik Groven måtte også til slutt gi seg og ble tatt til fange.

Skuddvekslingen avtok.

Det ble stille.

Vi var slått.

Med to stridsvogner og infanteri tvang tyskerne seg gjennom stillingene ved Mustad, fortsatte videre veien mot Gjøvik, og nedkjempet våre stillinger.

Kampene varte omkring en time.

Tyskerne rapporterte at om lag 70 tyske soldater falt i trefningen.

Nederlag?

Ja, kanskje – eller kanskje ikke..

Vår oppgave var å sinke og oppholde fienden lengst mulig. Mens vi kjempet vår kamp, greide den norske hovedstyrken å trekke nordover og innta nye stillinger for å drive oppholdene strid mens vi ventet på forsterkninger som aldri kom.

Bilder fra kampene ved Vardal og Mustad

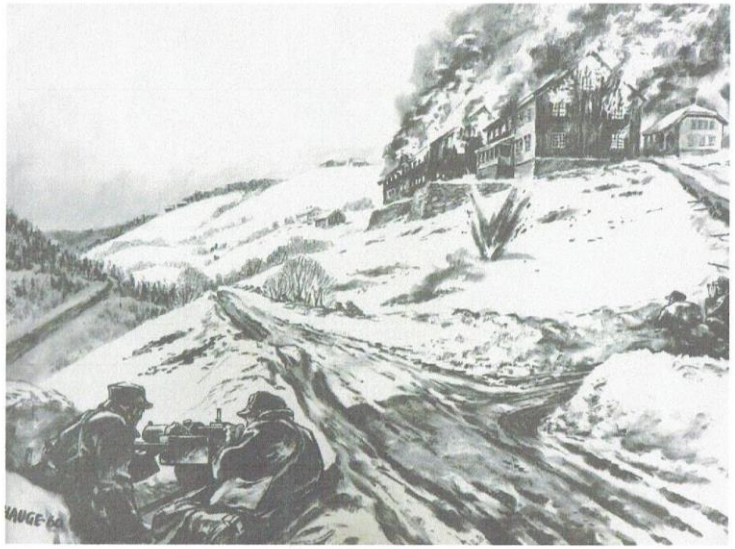

Fenrik Groven fikk utlevert 2 Colt-mitraljøser fra Raufoss Ammunisjonsfabrik. Ei lå i steinrøysa ovenfor Sjåheim.

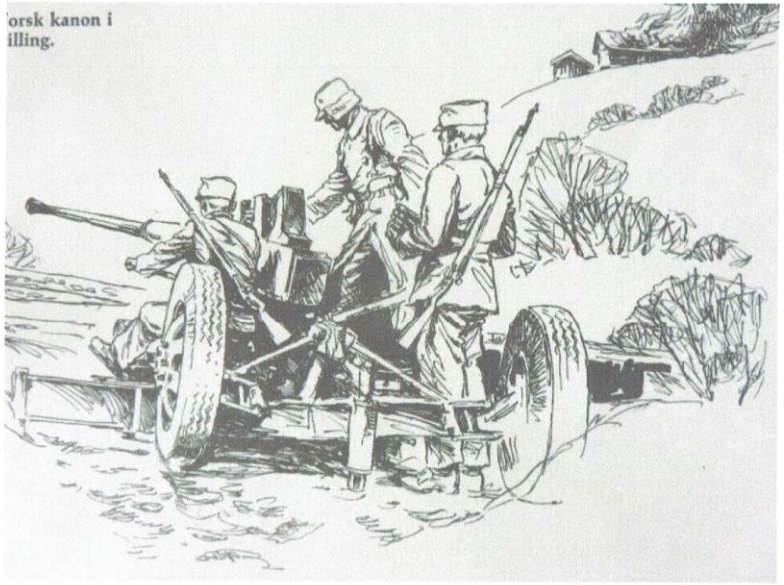

Tegninger av Hauge hentet fra bøkene «1940- fra kampene i Norge» og «Gjøvik i krig».

Marsjen mot Gjøvik

Tyskerne rykket videre framover mot Gjøvik. Her møtte de tropper som hadde nedkjempet våre stillinger langs med vestsiden av Mjøsa.

Foran seg drev de en flokk med fanger. Til å begynne med bare noen få, så flere og flere som de samlet opp etter hvert som de rykket fram. Til slutt bestod flokken av 78 uniformerte soldater og om lag 70 sivile. En av soldatene, ingeniør Weider, fortalte siden i en rapport at de ble ført fram til hovedveien. Her ble de sivile skilt fra de uniformerte soldatene. Etter å ha marsjert videre noen kilometer ble det gjort holdt, og flere tyske avdelinger sluttet seg til gruppen. En del barn som lekte ved veien ble jaget bort i det man skjøt skremmeskudd mot dem.

Under en stans klarte en del av soldatene å få byttet på seg sivile klær i et landhandleri, men ble oppdaget av en av vaktene.

En tysk offiser trådte fram foran fangene og spurte om noen kunne være tolk.

Ingen meldte seg.

Weider forteller videre i sin rapport: « Noen av de tyske soldatene fra avdelingen som hadde tatt meg og mine kamerater til fange, forlangte at jeg skulle reise meg og gå frem. De visste at jeg kunne litt tysk fordi jeg tidligere hadde forhandlet med dem om behandlingen av en av våre sårede.

Den tyske offiseren ba meg oversette for fangene at de sivile soldatene som hadde deltatt som soldater i krigen skulle stå frem. To mann meldte seg. Offiseren uttalte deretter at sivile hadde skutt på tyske soldater i Vardal og at det i framtiden, for den slags adferd, ville bli skutt ti nordmenn for hver tysker.

Vi fikk alle inntrykk av at dette var noe som skulle gjelde fra nå av, men tyskeren hadde bestemt seg for å statuere et eksempel.

Han gikk bort til gruppen med de sivile fangene og plukket mer eller mindre tilfeldig ut fire stykker.- Disse ble sammen med de to som hadde meldt seg tidligere, stilt for seg selv. Weider forteller at han nå begynte å ane hva som ville komme til å skje.

Offiseren nølte ikke. Han beordret de utvalgte fangene skutt på stedet. Ingen av fangene ble forhørt, bare stilt opp i veikanten og skutt rett ned. Offiseren marsjerte så rett bort til Weider og forlangte at han skulle skrive følgende etter hans diktat: «Slik straffer vi sivile nordmenn som skyter på tyske soldater.»

Lappen ble hengt opp til skrekk og advarsel.

Samtlige fanger ble oppfordret til å fortelle denne hendelsen videre til alle de kom i kontakt med.

«Henrettelsene ble utført med en skremmende koldblodighet og gjorde et forferdelig inntrykk på oss alle», skriver Weider.

Fenrik Groven fortalte meg siden at han var en av fangene som ble tvunget til å stå der og se på henrettelsene. Han bare stod der og ventet på han og flere med ham skulle bli kommandert bort i grøftekanten og skutt med det samme.

Men i stedet fortsatte marsjen videre mot Gjøvik…

XXXX

Her slutter Mons Wilhelm sin beretning om trefningene ved Vardal og Mustad og marsjen mot Gjøvik.

Men beretningen om veien videre fortsetter….

Veien videre ...

Mons Wilhelm fortsetter med å fortelle hva som skjer videre litt senere på ettermiddagen. Her sterkt forkortet:

«Den 21. april utpå dagen var jeg kommet meg opp i høyden til en gård høyt oppe i Vardalsåsen. Bonden på gården fortalte at en tysk patrulje hadde kommet oppover mot gården langs med gårdsveien om ettermiddagen. Men heldigvis hadde de snudd og fortsatte i stedet videre ned i dalen.

6- 7 norske soldater hadde også vært innom gården og fått mat og kaffe.

Neste formiddag tok jeg på meg skiene for i løpet av kvelden og natten å prøve å finne tilbake til de norske avdelingene som førte oppholdende strid på vestsiden av Mjøsa i retning Lillehammer.

Om natten lå jeg og sov på en hard trebenk med noen spikerpakker som hodepute og et norsk flagg som et teppe over meg. Hytteveggene var tynne, og det var så kaldt at jeg måtte opp og fyre flere ganger om natten.

Ved siden av hytta stod det ei furu med grener som strakte seg over hyttetaket,

Tiuren var nå intens om natten - kneppingen , klunken og den eksatiske slipingen fikk meg til å huske det første tiurspillet. Det må ha vært i 15 - årsalderen – på granbar ved bålet en tidlig vårmorgen ved elva Nevla i Storkvandalen,

Det var litt kaffe og tørrmat i hytta.

Jeg forlot hytta og gikk over veien mellom Mustad og Tobru. Ikke før var jeg kommet over så hørte jeg motordur, jeg hev meg i dekning og under ei gran. Tyske motorsykler kjørte forbi. De la ikke merke til meg. Nå ble det stadig mer trafikk på veien.

Jeg ble liggende i dekning under grana i nærmere en time

Skituren videre gikk etter høydedragene med fin utsikt over Mjøsa. Snøen og det sterke vårlyset tok på øynene. Jeg gikk

over Vismunda og Rinna og slengte skiene på skuldrene like før Vingerom .

På veien mot Vingerom traff jeg to karer jeg hadde vært sammen med i Vardal.

Vi tok følge videre mot Lillehammer....»

xxxxxxxxxx

Kilder:

Mons Wilhelm Solheims dagbok og notater fra 1940

«1940 – fra kampene i Norge « av Olaf Helset

Fotos fra Mons Wilhelm Solheims private album fra tiden 1930 - 45

Øvrige illustrasjoner/ tegninger av Alfred Hauge hentet fra bøkene «1940- fra kampene i Norge» og «Gjøvik i krig».

Kartskisse Gjøvik 19. – 22. april 1940 tegnet av Mons Wilhelm Solheim